

УДК 338.436

Караїм Володимир,
аспірант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту
м. Луцьк, ORCID ID 0000-0003-4053-8019,
e-mail: karaim.volodymyr@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2024-03-93-100>

СУЧАСНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО КАТЕГОРІЇ «АГРОСФЕРА»

Вступ. Здійснено аналіз сучасних наукових підходів до визначення категорії «агросфера». Досліджено особливості її змісту, складові та основні аспекти сталого розвитку. Обґрунтовано важливість агросфери для забезпечення продовольчої безпеки, економічного росту, соціального благополуччя та збереження довкілля.

Метою статті є комплексне визначення категорії «агросфера», опис її структури, висвітлення ключових аспектів сталого розвитку, представлення важливості агросфери для суспільства, визначення шляхів для створення перспективного функціонування.

Результати. На основі зазначених підходів сформульовано авторську дефініцію досліджуваної категорії, відповідно до якої, агросфера – це комплексна система, що об'єднує землекористування та агропромисловість, їх економічні, соціальні та екологічні аспекти, функціонує на основі сталого земельного менеджменту, спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку та благополуччя суспільства. Агросфера повинна включати: всі елементи аграрного виробництва; економічну складову; соціальний компонент; екологічний напрям; інституційний аспект. Важливо розуміти, що агросфера не є статичною, а постійно розвивається під впливом різних чинників.

Висновки. Для сталого розвитку агросфери необхідно впроваджувати інноваційні технології та практики, здійснювати інвестиції в інфраструктуру та людський капітал, створювати сприятливі умови для розвитку агропромислового комплексу, забезпечувати дотримання екологічних норм та стандартів. Тільки спільними зусиллями держави, бізнесу та громадськості можна створити стійку та перспективну агросферу. Будучи життєзабезпечуючою системою, вона ідеально відповідає принципам концепції сталого розвитку. І саме на засадах сталості повинен відбуватися її прогрес.

Ключові слова: агросфера, концептуальний підхід, агропромисловий комплекс, сталий розвиток, земельний менеджмент.

Karaim Volodymyr,
Post-graduate Student,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of management,
Lutsk

MODERN CONCEPTUAL APPROACHES TO THE CATEGORY OF «AGROSPHERE»

An analysis of contemporary scientific approaches to defining the category of «agrosphere» has been conducted. The features of its content, components, and main aspects of sustainable development have been examined. The importance of the agrosphere for ensuring food security, economic growth, social well-being, and environmental preservation has been substantiated.

Based on the aforementioned approaches, an author's definition of the researched category has been formulated, according to which the agrosphere is a complex system that integrates land use and agro-production, their economic, social, and environmental aspects, functioning based on sustainable land management, aimed at ensuring food security, sustainable development, and societal well-being. The agrosphere should include: all elements of agricultural production; the economic component; the social component; the environmental direction; and the institutional aspect. It is important to understand that the agrosphere is not static but continuously evolves under the influence of various factors.

For the sustainable development of the agrosphere, it is necessary to implement innovative technologies and practices, invest in infrastructure and human capital, create favorable conditions for the development of the agro-industrial complex, and ensure compliance with environmental norms and standards. Only through the combined efforts of the state, business, and the public can a stable and promising agrosphere be created. Being a life-supporting system, it ideally corresponds to the principles of the sustainable development concept. And it is precisely on the foundations of sustainability that its progress should occur.

Keywords: agrosphere, conceptual approach, agro-industrial complex, sustainable development, land management.

Постановка проблеми та її значення. У сучасному світі питання забезпечення продовольчої безпеки, економічного розвитку, соціального благополуччя та збереження довкілля стають дедалі гострішими. Агросфера, як комплексна система, що охоплює всі аспекти аграрного виробництва, відіграє ключову роль у вирішенні цих проблем. Проте, наразі вона стикається із низкою викликів, таких як: зміна клімату, що призводить до засух, наводнень, ураганів та інших екстремальних природних явищ, які негативно впливають на сільське господарство; деградація ґрунтів через ерозію, забруднення та інші чинники, що зменшують їх придатність для вирощування сільськогосподарських культур; нестача води, виснаження та забруднення водних ресурсів стають дедалі серйознішими проблемами, що загрожують сільському господарству; зростання населення світу призводить до збільшення споживання продуктів харчування, що чинить тиск на агросферу; волатильність цін, яка характеризується можливістю різкого коливання ціни на сільськогосподарську продукцію, вносить нестабільність у діяльність сільськогосподарських виробників. Ці виклики призводять до необхідності розробки вагомого наукового підґрунтя щодо сталості агросфери, яке передбачає першочергове чітке та комплексне визначення категорії «агросфера» та передумов її розвитку.

Метою статті є комплексне визначення категорії «агросфера», опис її структури, висвітлення ключових аспектів сталого розвитку, представлення важливості агросфери для суспільства, визначення шляхів для створення перспективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам дослідження проблем агросфери присвятили свої праці низка науковців. Зокрема Курман Т. В. розглядає агросферу як основу сталого розвитку сільськогосподарського виробництва [5], Попова О. Л. висвітлює соціоекономічний зміст агросфери [8], Созінов О. О. характеризує особливості функціонування та розвитку агросфери України у XXI столітті [9–10], науковці Лобас М. Г., Россоха В. В. та Соколов Д. О. досліджують підходи до управління інноваційним і технологічним розвитком агросфери [6], Єрмоленко В. М. розкриває її правові засади [1]. Міждисциплінарні підходи до дослідження агросфери знаходимо також у роботах низки інших вчених, однак наявні напрацювання не дають достатньо чіткого окреслення сутності «агросфери» та чинників, які обумовлюють її динаміку, зокрема на основі сталого земельного менеджменту.

Вклад основного матеріалу. Останнім часом поняття «агросфера» отримало широке поширення в наукових колах завдяки своїй масштабності, вагомості та актуальності. Зрозуміло, що мова йде про щось більш об'ємне та комплексне, ніж аграрне господарство.

Досліджуючи походження самого терміну, знаходимо, що «сфера» у перекладі з грецької мови означає «куля» й розглядається у кількох контекстах: межі дії, поширення будь-чого (наприклад сфера впливу чи послуг); середовище, оточення та ін. [2; 11]. Відповідно додаючи першу частину слова «агро» розуміємо, що в певному середовищі здійснюється аграрна діяльність.

Низка словників тлумачать термін «агросфера» як частину біосфери, що використовується у сільському господарстві (тобто зайняту агроєкосистемами). Зазначається, що 30 % суходолу світу є агросферою, з них близько 10 % зайнято орними землями, а решта використовується для природних кормових угідь. Це призвело до обмеженого виділення основних компонентів агросфери: оброблених для сільськогосподарських культур ґрунтів, культурних рослин і домашніх тварин [2].

Ширше поняття «агросфери» як такої, що охоплює всі види агроландшафтів, агробіоценозів та агроєкосистем трактується в Екологічній енциклопедії [3].

Термін «агросфера» давно використовується біологами, екологами та географами, переважно як

синонім «агроекосистеми». Дещо пізніше ним почали оперувати й економісти, хоча без чіткого визначення його сутності.

У той час, коли в українській науці термін «агросфера» ми зустрічаємо досить часто, у працях науковців із країн Європейського Союзу бачимо застосування терміну «агросередовищні схеми, заходи» (agrienvironment schemes, measures), які часто перекладаються як «агроекологічні» [12; 13; 14].

Таким чином, категорію «агросфера» необхідно розглядати у розрізі міждисциплінарних підходів.

У сільськогосподарській літературі, у аналогії із «агросферою», розглядають агропромисловий комплекс (АПК), який у свою чергу є сукупністю трьох великих галузевих сфер [4].

До першої сфери АПК належать сільськогосподарське та тракторне машинобудування; машинобудування для забезпечення харчової промисловості; агрохімічне виробництво (мінеральні добрива і мікробіологічний промисел); виготовлення комбікормів; система матеріально-технічного обслуговування у сільському господарстві; сільське та меліоративне будівництво.

До другої сфери віднесено сільське господарство, зокрема вирощування рослин, тварин, рибальство, у т. ч. особисте підсобне господарство населення, а також лісове господарство.

У третю сферу АПК входить харчова промисловість; складське, холодильне та спеціалізоване транспортне господарство; комерційні та інші підприємства й організації, які забезпечують постачання кінцевого продукту до споживачів, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю, а також громадське харчування.

До кожної із сфер необхідно також віднести відповідні напрямки науки і підготовку кадрів [4; 7].

Зазначимо, що в економічній науці термін «агросфера» виник завдяки усвідомленню багатогранної ролі, яку відіграє аграрне господарство у сучасному суспільстві. Зміна прогресивних підходів цієї галузі в контексті сталого розвитку, що ґрунтується на економіко-соціо-екологічній рівновазі, слугувала тут ключовим чинником.

Нині агросфера стає виразом нового підходу до функціонування аграрного господарства, відповідаючи сучасним вимогам до цієї надзвичайно важливої для суспільства галузі. Покладені в її основу принципи сталості спонукають розглядати агросферу як якісно нову аграрну економіко-соціо-екологічну систему [8].

Соціоекономічний підхід до агросфери ґрунтується на принципі взаємозалежності та взаємодопомоги між розвитком аграрного сектору (економічний аспект) та його рушійною силою – селянством (соціальний аспект). Цей підхід прагне всебічного розвитку сільських громад, територій та довкілля.

Головною особливістю соціоекономічного підходу є інтеграція економічних та соціальних аспектів. Це дозволяє глибоко дослідити характер та закономірності їх взаємозв'язку, виявити ресурси для взаємного посилення та примноження. Такий комплексний погляд сприяє прийняттю більш ефективних рішень.

Важливість соціоекономічного підходу для агросфери пояснюється її особливою роллю у життєзабезпеченні.

Автори Єрмоленко В. М., Еафурова О. В. та ін. визначаючи види аграрних відносин виділяють «відносини соціального розвитку села» й вказують, що до соціальної сфери села належать об'єкти сфери житлово-комунального господарства, куди входить благоустрій сільських територій; побутове обслуговування; охорона здоров'я; фізична культура; народна освіта; культура й мистецтва [1].

Матковський П. Є. визначає аграрну сферу, як аграрний сектор економіки держави у взаємозв'язку із соціальною інфраструктурою сільської місцевості [7].

Враховуючи всі наявні наукові доробки, вчені розширили рамки «агросфери», включивши до неї не лише вказані компоненти, а й сільські населені пункти, ставки, річки, канали, дороги та ін.

Необхідно зазначити, що донедавна в трактуванні «агросфери» переважав територіальний підхід. Це пояснюється тим, що автори досліджень прагнули удосконалити управління територіальним розвитком, для цього їм необхідно було чітко окреслити та зобразити поверхню агросфери [8].

Так, академік Созінов О. О. пропонує визначення «агросфери», описуючи її як сукупність територій, де домінують штучно створені людиною форми живої речовини. Ці модифіковані форми спеціально розроблені для ефективного перетворення сонячної енергії на продукти, необхідні для життя людства [9; 10].

Курман Т. В., із засад правових позицій, розглядає агросферу як складну юридичну категорію, яка охоплює всі аспекти аграрного права, вбачаючи в її основі три ключові елементи:

– об'єкти аграрних правовідносин, куди належать культурні рослини, сільськогосподарські тварини та ґрунти, які використовуються для вирощування сільськогосподарських культур;

– суб'єкти аграрних правовідносин, це сільське населення, яке може працювати на сільськогосподарських підприємствах за трудовим договором, бути членами або учасниками таких підприємств, або вести особисте селянське господарство;

– сфера реалізації аграрних прав та обов'язків, яка включає сільські території, де здійснюється сільськогосподарське виробництво, а також інші місця, де виникають, змінюються або припиняються аграрні правовідносини [5].

Важливо розуміти, що агросфера – це не просто сукупність земель, а система правових норм, що регулює відносини між людьми, пов'язаними зі сільським господарством. Ці норми спрямовані на забезпечення ефективного та сталого розвитку аграрного сектору, а також на захист прав та інтересів його учасників [5].

Досліджуючи дану проблему, варто також звернути увагу на специфіку тенденцій у розробці програм для агросфери, які ґрунтуються на принципах, що адаптовані для інших галузей, ігноруючи особливості аграрного спрямування.

Цей підхід призводить до того, що програми не враховують фундаментальні проблеми, з якими стикається аграрний сектор, а саме:

– зростання антропогенного тиску на довкілля, що веде до руйнування середовища існування людини;

– виснаження природних ресурсів через їх нераціональне використання;

– забруднення довкілля хімічними речовинами та відходами.

Наслідком такого підходу є не лише неефективність програм, а й серйозна загроза продовольчій та екологічній безпеці.

Щоб виправити ситуацію, необхідні нові підходи до розробки програмних засад для аграрного сектору, які будуть ґрунтуватися на:

– принципах сталого розвитку;

– комплексному врахуванні всіх чинників, що впливають на агросферу;

– впровадженні нових, екологічно безпечних методів виробництва;

– підтримці державою аграрного сектору;

– розвитку інфраструктури;

– підготовці кваліфікованих кадрів.

Тільки за таких умов можна буде зберегти агроресурси для майбутніх поколінь.

Що стосується врахування чинників, які впливають на агросферу, то варто взяти до уваги напрацювання М. Свамінатана, у яких дослідником, ґрунтуючись у свою чергу, на доробках Т. Ріві, виділено чотири ключові аспекти, що впливатимуть на аграрну сферу у XXI столітті – це природні умови, економічний потенціал, менталітет та політика [10].

Аналізуючи їх у розрізі України, зазначимо, що країна володіє значним потенціалом для розвитку агросфери, який обумовлюється сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами більшості регіонів. Цей потенціал підтверджується порівнянням з чинниками, що впливають на аграрний сектор в інших країнах.

Агросфера України здатна ефективно функціонувати навіть за умов обмежених ресурсів. Чорноземи Лісостепу та Степу мають природну родючість, що робить їх менш залежними від добрив, особливо у посушливі роки. Додаткові можливості підвищення врожайності дає використання мікробіологічних та фізіологічно активних препаратів. Яскравим прикладом у останні роки були високі врожаї озимої пшениці, які одержували багато українських господарств, не вносячи мінеральних добрив упродовж тривалого періоду.

Навіть у нинішніх реаліях, руйнівного воєнного впливу на значні території України, існує

потужний потенціал для розвитку агросфери за рахунок оптимізації використання земельних ресурсів на засадах концепції сталого земельного менеджменту.

Необхідно зазначити, що завдяки науковим розробкам та раціональному використанню земельних ресурсів можна значно підвищити ефективність аграрного виробництва, що дозволить Україні не лише забезпечити продовольчу безпеку для себе, а й у перспективі стати одним із лідерів на світовому ринку продовольства.

Щодо, економічного потенціалу, то незважаючи на кризовий стан, спричинений жорстокою воєнною агресією проти України, в економіці країни існують сприятливі умови для відродження та стрімкого розвитку.

Значний потенціал агросфери базується на:

- потужних підприємств, що здатні швидко адаптуватися до нових реалій;
- висококваліфікованих кадрах – фахівцях з виробництва, інженерах, які володіють необхідними знаннями та досвідом;
- збережених інфраструктурних об'єктах – магістральних водних каналах, водосховищах та ін.;
- розвиненій інформаційній сфері, що відкриває нові можливості для бізнесу та співпраці.

Усі ці чинники свідчать про можливість відновлення та стрімкого зростання економіки.

Важливо наголосити, що реалізація цього потенціалу потребуватиме скоординованих зусиль влади, бізнесу та громадського суспільства. Необхідно створити сприятливий інвестиційний клімат, забезпечити доступ до фінансування, підтримувати інновації.

Що стосується формування менталітету, то він значною мірою залежить від рівня освіти та науки, адже саме вони забезпечують знання для освоєння нових ідей та технологій.

Найбільшою перешкодою на шляху до розвитку української агросфери є політична нестабільність, тому важливим чинником є її упорядкування [6].

Необхідно зазначити, що «агросфера» підпорядковується певним фундаментальним закономірностям, що визначають її внутрішній розвиток. Ці закономірності є результатом складної взаємодії природних та соціально-економічних чинників [10]. Нині наука, повинна досліджувати ці закономірності та визначати дії суспільства, спрямовані на формування сталої агросфери, яка в свою чергу потребує глибокого та всебічного вивчення.

Із погляду концепції сталого розвитку, необхідно наголосити, що агросфера, це не лише джерело продовольства та сировини для промисловості, а й чинник, що зумовлює стан довкілля.

Сталий розвиток агросфери можна визначити як цілеспрямовані зміни, що мають системний, людиноцентричний, адаптивний характер та якісні результати. Ці зміни мають забезпечувати: підвищення економічної ефективності, соціальну прогресивність та екологічну безпеку.

Зважаючи на зазначені чинники, на нашу думку, агросфера – це комплексна, динамічна та багатогранна система, яка охоплює всі елементи землекористування та агровиробництва, їх економічні, соціальні, екологічні та інституційні аспекти, базується на засадах сталого земельного менеджменту, спрямована на забезпечення продовольчої безпеки, сталого розвитку й благополуччя суспільства, стійко розвивається за допомогою інновацій, інвестицій, екологічної відповідальності, підтримує сільське населення та стимулює розвиток сільських територій.

Таким чином, агросфера повинна включати в себе:

- землекористування, яке функціонує на засадах сталого земельного менеджменту;
- всі елементи аграрного виробництва, зокрема земельні ресурси, сільськогосподарські культури, тваринництво, техніку та технології, трудові ресурси, інфраструктуру;
- економічну складову, в яку входить виробництво, переробка та реалізація сільської продукції, інвестиції, кредити, субсидії, ринкові механізми;
- соціальний компонент, до якого належить сільське населення, його життєвий рівень, соціальна структура, культура та традиції;
- екологічний напрям, що забезпечує збереження та раціональне використання земельних та водних ресурсів, атмосферного повітря, біорізноманіття та ін.;
- інституційний аспект, який характеризується системою органів державної влади та місцевого самоврядування, що регулюють земельну та аграрну сфери, наукові та освітні заклади, громадські організації.

Важливо розуміти, що агросфера не є статичною, а постійно розвивається під впливом різних обставин, таких як науково-технічний прогрес, зміни клімату, глобалізація, демографічні зрушення, політичні та економічні трансформації, правові норми.

Враховуючи вище зазначене, можна стверджувати, що агросфера – це не лише сфера виробництва продуктів харчування, а й важливий чинник продовольчої безпеки, оскільки вона забезпечує жителів країни достатньою кількістю якісних продуктів харчування. Вона є потужним стимулом економічного зростання, створюючи робочі місця та генеруючи доходи. Сприяє соціальному благополуччю в аспекті розвитку сільських територій та підвищення рівня життя населення. Водночас, забезпечуючи засади екологізації, агросфера повинна використовуватися таким чином, щоб не завдавати шкоди довкіллю та сприяти його збереженню. Її стрижнем повинен слугувати сталий земельний менеджмент, що ґрунтується на засадах екологічної відповідальності, економічної ефективності та соціальної справедливості.

Іншими словами агросфера є сукупністю природних, антропогенних та соціально-економічних компонентів, що формують систему землекористування та агровиробництва, на основі сталого земельного менеджменту, з метою забезпечення стійкого розвитку аграрного господарства, охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Вона включає в себе орні землі, пасовища, садові та виноградні угіддя, а також інфраструктуру, що підтримує сільськогосподарську діяльність, і є інтегрованою частиною біосфери, впливаючи на екологічні процеси.

Однак, для стійкого розвитку агросфери необхідно впроваджувати інноваційні технології та практики, здійснювати інвестиції в інфраструктуру та людський капітал, створювати сприятливі умови для розвитку агропромислового комплексу, забезпечувати дотримання екологічних норм та стандартів. Тільки спільними зусиллями держави, бізнесу та громадського суспільства можна створити стійку та перспективну агросферу.

Таким чином, агросфера, будучи життєзабезпечуючою (виробничою та середовищевірною) системою, ідеально відповідає принципам концепції сталого розвитку. І саме на засадах сталості повинен відбуватися її прогрес.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Агросфера – це складна система, що охоплює всі аспекти землекористування та аграрного виробництва, їх економічні, соціальні, екологічні та інституційні засади. Її стрижнем є сталий земельний менеджмент, що ґрунтується на засадах екологічної відповідальності, економічної ефективності та соціальної справедливості. Агросфера відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки, економічному розвитку, соціальному благополуччю та збереженні довкілля. Для сталого розвитку агросфери необхідні спільні зусилля держави, бізнесу та громадськості. Важливим є впровадження інноваційних технологій та практики, інвестування в інфраструктуру та людський капітал, створення сприятливих умов для розвитку агропромислового комплексу, забезпечення дотримання екологічних норм та стандартів. Агросфера повинна розвиватися на засадах сталості.

Перспективами для подальших досліджень є визначення конкретних механізмів та інструментів, які можуть бути використані для досягнення сталого розвитку агросфери в Україні. Аналіз впливу на агросферу різних чинників, таких як зміна клімату, глобалізація та технологічні інновації. Вивчення досвіду інших країн у сфері сталого розвитку агросфери. Розробка нових методів та моделей оцінки її сталості. Шляхи забезпечення соціальної та екологічної відповідальності за порушення сталого функціонування агросфери.

Джерела та література

1. Аграрне право України : підруч. В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. К: Інтерком Інтер, 2010. 608 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., Ірпінь, «Перун», 2005, 1728 с.
3. Екологічна енциклопедія. У 3 т. К., «Центр екологічної освіти та інформації», 2006, Т. 1, с. 16.
4. Енциклопедія Сучасної України. Т. 1: «А» / Гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. 823 с. URL: <https://esu.com.ua/article-42602>
5. Курман Т. В. Агросфера як основа сталого розвитку сільськогосподарського виробництва. *Науковий*

- вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. № 197 (2). 2014. С. 48–54. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_p_rav_2014_197\(2\)_9.pdf](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_p_rav_2014_197(2)_9.pdf)
6. Лобас М. Г., Россоха В. В., Соколов Д. О. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери: монографія. К. : ННЦ «ІАЕ», 2016. 416 с.
7. Матковський П. Є. Модернізація сільськогосподарських підприємств. Івано-Франківськ. 2019. 400 с.
8. Попова О. Л. Агросфера: соціоекономічний зміст і засади сталого розвитку. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 73–84. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/EkUk_2012_5_8.pdf
9. Созінов О. О. Агросфера України (минуле, сьогодні, майбутнє). *Наукові записки. Том 9. Спеціальний випуск*. К. : «Academia», 1999. С. 381.
10. Созінов О. О. Агросфера України у XXI столітті. *Вісник Національної академії наук України*. № 10. 2001. С. 7–16. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnanu_2001_10_3.pdf
11. Сучасна українська енциклопедія. Т. 13. Харків. 2005. 1294 с.
12. Bazzan Giulia, Jeroen Candel, Carsten Daugbjerg. Designing successful agri-environmental schemes: A mechanistic analysis of a collective scheme for eco-system services in the Netherlands. *Environmental Science & Policy*. № 146. 2023. P. 123–132.
13. Burns, E., Zammit, C., Attwood, S., Lindenmayer, D. The environmental stewardship program: lessons on creating long-term agri-environment schemes. 2016. P. 33–51. URL: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/32434/610749.pdf?sequence=1#page=61>
14. Carey, P. D., Short, C., Morris, C., Hunt, J., Priscott, A., Davis, M., ... & Firbank, L. G. The multi-disciplinary evaluation of a national agri-environment scheme. *Journal of Environmental Management*. № 69(1). 2003. P. 71–91. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301479703001208>

References

1. Agrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine] : pidruch. (2010). V. M. Yermolenko, O. V. Eafurova, M. V. Erebeniuk ta in.; za zah. red. V. M. Yermolenka. K: Interkom Inter. 608 p. [in Ukrainian].
2. Velykiy tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language] (2005). K., Irpin, «Perun». 1728 p. [in Ukrainian].
3. Ekolohichna entsyklopediia [Environmental Encyclopedia]. (2006). U 3 t. K., «Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii». T. 1, 16 p. [in Ukrainian].
4. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of Modern Ukraine] (2001) / red. kol.: I. M. Dziuba [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh. K. : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. T. 1: A. 823 p. [in Ukrainian].
5. Kurman, T. V. (2014). Ahrosfera yak osnova staloho rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva [Agrosphere as the Basis for Sustainable Development of Agricultural Production]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Pravo*. № 197 (2). P. 48–54. [http://www.irbisnbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_prav_2014_197\(2\)_9.pdf](http://www.irbisnbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvnau_prav_2014_197(2)_9.pdf) [in Ukrainian].
6. Lobas, M. H., Rossokha, V. V., Sokolov, D. O. (2016). Upravlinnia innovatsiino-tekhnolohichnym rozvytkom ahrosfery [Management of Innovation and Technological Development of the Agrosphere]: monohrafiia. K. : NNTs «ІАЕ». 416 p. [in Ukrainian].
7. Matkovskiy, P. Ye. (2019). Modernizatsiia silskohospodarskykh pidpriemstv [Modernization of Agricultural Enterprises]. Ivano-Frankivsk. 400 p. [in Ukrainian].
8. Popova, O. L. (2012). Ahrosfera: sotsioekonomichniy zmist i zasady staloho rozvytku [Agrosphere: Socioeconomic Content and Principles of Sustainable Development]. *Ekonomika Ukrainy*. № 5. P. 73–84. http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/EkUk_2012_5_8.pdf [in Ukrainian].
9. Sozinov, O. O. (1999). Ahrosfera Ukrainy (mynule, sohodennia, maibutnie) [Agrosphere of Ukraine (Past, Present, Future)]. *Naukovi zapysky. Tom 9. Spetsialnyi vypusk*. K., «Academia». 381 p. [in Ukrainian].
10. Sozinov, O. O. (2001). Ahrosfera Ukrainy u KhKhI stolitti [Agrosphere of Ukraine in the 21st Century]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. № 10. P. 7–16. <http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi->

[bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnanu_2001_10_3.pdf](#) [in Ukrainian].

11. Suchasna ukrainska entsyklopediia [Modern Ukrainian Encyclopedia] (2005). Т. 13. Kharkiv. 1294 p. [in Ukrainian].

12. Bazzan Giulia, Jeroen Candel, Carsten Daugbjerg. (2023). Designing successful agri-environment schemes: A mechanistic analysis of a collective scheme for eco-system services in the Netherlands. *Environmental Science & Policy*. № 146. P. 123–132. [in Netherlands].

13. Burns, E., Zammit, C., Attwood, S., Lindenmayer, D. (2016). The environmental stewardship program: lessons on creating long-term agri-environment schemes. P. 33–51. <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/32434/610749.pdf?sequence=1#page=61> [in Australia].

14. Carey, P. D., Short, C., Morris, C., Hunt, J., Priscott, A., Davis, M., ... & Firbank, L. G. (2003). The multi-disciplinary evaluation of a national agri-environment scheme. *Journal of Environmental Management*. № 69(1). P. 71–91. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0301479703001208> [in United Kingdom].

Стаття надійшла до редакції 01.07.2024 р.